

ERDŐ PÉTER: AZ ÓKORI EGYHÁZFEGYELEM EMLÉKEI

Ritka lehetőséget jelent hazánkban, ha egy tudományos művet évtizedekkel első megjelenése után a szerző újra átdolgozhat, kibővíthet. Így történt ez Erdő Péternek *Az ókeresztény kor egyházfegyelme* című munkájával is, amely hajdan a Vanyó László szerkesztette *Ókeresztény írók* sorozat 5. köteteként jelent meg 1983-ban a Szent István Társulatnál. Most módosított címmel — *Az ókori egyházfegyelem emlékei (I–IV. század)* — látott napvilágot ugyanezen kiadónak újonnan indított *Ókori keresztény írók* sorozata 2. köteteként. A sorozat nem reprint, hanem a kiadó reményei szerint a megjelenés óta eltelt évtizedek tudományos eredményeit is befoglalná az egyes kötetekben. Az antikváriumokban hazai viszonylatban csillagászati áron beszerezhető régi kötetek után most még igényesebb fordításban, bevezetőkkal és jegyzetekkel ellátva (és megfizethető áron) veheti kézbe az Olvasó a régóta áhított, magyarra fordított patrisztikus műveket.

Erdő Péter könyvének második kiadása nem csupán terjedelmi szempontból bővült az eredetinek mintegy harmadával. Szerzőjének az elmúlt négy évtized során végzett kánonjogi munkássága szélesítette látásmódját is, amellyel a keresztény ókor első századaiban kibontakozó egyházfegyelem sokrétű szempontjait vizsgálja. De először ismerkedjünk meg magával a könyvvel!

A könyv két részre tagolódik. Az első bemutatja a 400 előtti egyházi jogszabályokat, a második pedig magukat a forrásszövegeket közli. A több mint 100 oldalas bevezetés, mielőtt rövid ismertetést nyújtana az egyes írott emlékekről, áttekintést nyújt a jogképződésről az első négy évszázad egyházában; ennek alapján tájékozódhatunk a szokásjog, a zsinatok, a pápai törvényhozás és a püspökök rendelkezéseinek szerepéről. Az írott emlékek között először az „apostoli” (vagyis a hagyomány szerint az apostoloknak tulajdonított) rendtartásokat taglalja, majd a zsinati kánonokat, a pápai dekretálisokat és a püspökök leveleit. E bevezető rész végén igen hasznos szempontokat olvashatunk a jogszabályok magyarázatához: milyen problémákat vet fel a szóhasználat, és mik segítenek az értelmezésben.

Korunk kereszténye sokszor úgy érzi, hogy a jog csak az intézményes hatalomgyakorlás eszköze, miközben szabadságának gátja, bár sokszor egyáltalán nincs is tisztában az egyházjog tényleges előírásaival. Azonban ha objektíven szeretne tájékozódni arról, milyen belső fegyelem alakította a konkrét szabályokat, s ezek milyen szerepet játszottak kezdetétől fogva az egyház életében, a kö-

tetben olvasható források nélkülözhetetlen támpontul szolgálnak. Nem véletlen, hogy a könyv második részében, 400 oldalnyi terjedelemben olvasható (az első kiadáshoz képest 120 oldalnyi szöveggel bővült!) források aránya meglepő: felét a 3. század elejéről származó két, „apostoliként” tisztelt irat: a Római Hippolitosznak tulajdonított, eredetileg görögül íródott *Traditio Apostolica* (Apostoli hagyomány) és az észak-szíriainak vélt, névtelen szerző *Didaszkalíája* teszi ki, míg a másik felét konkrét, elsősorban egyetemes, illetve helyi zsinatok által megfogalmazott kánonok.

A *Traditio* „első fele az egyházi közösség szerkezetéről, ezen belül a felszentelt vezetőkről, a különleges előjogokat élvező hitvallókról, a többi egyházi funkciót végző személyről, főként pedig a püspök kiválasztásáról és felszenteléséről szól”. (53.) Olvashatjuk a koncelebráció legrégibb emlékét, és az eucharisztikus imádság egy ősi formáját is, amely a latin egyház jelenlegi II. eucharisztikus kánonjának képezi részét. Az ezután következő fejezetek a keresztény beavatás útját vázolják fel. „A *Didaszkalíia* prédikációs buzdítás formájában, tehát nem törvényhozói módon adja elő az egyházfegyelmi szabályokat. Fő témái: a bűnösök visszavétele az egyházba, a keresztények viszonya a zsidó törvényhez, a keresztység, az istentisztelet és az egyházi hivatalok... Ez a korai rendtartás — különösen a bűnbánati fegyelemről szóló részeiben — a kibontakozó egyházi jog logikájába, az egyházkormányzati alapelvekbe is bevezeti az olvasót, s így az első egyházi jogpolitikai műnek is tekinthető.” (56–57.)

A két forráscsoport aránya arról tanúskodik, hogy a korakeresztény fegyelmi szabályok a liturgikus életben gyökereznek, azzal szoros összefüggésben állnak, és ezért méltán alkotják részét az egyház megszentelt hagyományának, még abban az esetben is, ha aktuális alkalmazhatóságuk nem tükröződik a hatályos jogban. „Tetten érhetjük bennük azt a tradíciók alkalmazó püspököt vagy presbitert, aki saját bibliai és szokásjogi alapon álló kazuisztikai tapasztalataiból osztogat tanácsot társainak és az utókorak.” (42–43.) Az üldözések kora után egyre jelentősebbé válnak a zsinatok, ahol a felmerült teológiai kérdések mellett ugyanolyan fontosságúak az egyház életében tapasztalható egyházkormányzati problémák megoldása és az erkölcsi vagy liturgikus visszasságok megfelelő kezelése. Az ezekkel kapcsolatos kézirati hagyomány számos kérdést vet fel. „A nagyjából egykorú szöveganyag szűkössége miatt a 400 előtti zsinati szövegeket általában 4. századi és későbbi kánonjogi gyűjteményekből ismerjük.” (65.) Erdő Péter nem kerül ki a szöveghagyomá-

nyozással kapcsolatban felvetődő, egymással nem mindig összhangba hozható megoldási kísérleteket, és a jegyzetekből alaposan tájékozódhatunk a patrisztikával és a korai egyházjoggal foglalkozó szakemberek jelenlegi álláspontjáról. (Miatán a könyv elsősorban nem kizárólag szaktudományos, hanem a művelt közönséget tájékoztató igénnyel készült, a részletkérdésekben a felsorolt művek alapján mélyülhet el a még alaposabb vizsgálatra éhes Olvasó.) A könyv végén bőséges irodalomjegyzék található az idézett művekről. (Megemlíthető lett volna még a korunkbeli jelentős görög kánonjogtörténész: Pavlosz Menevizoglu — svédországi ortodox metropolita — *Historiké eisagógé eis tous kanonas tés Orthodoxou Ekklesiás*, azaz *Történeti bevezetés az Ortodox Egyház kánonjaiba* című, 1991-ben Stockholmban megjelent műve.) Végül névés tárgymutató segíti a forrásokban való tájékozódást. Ráadásul kívánatos lett volna egy bibliai mutató is, rávilágítva az egyes jogszabályok szentírásai kapcsolataira.

Az egyházfegyelem Keleten és Nyugaton egyes kérdésekben másképpen alakult, ami aztán később, a két egyházfél elidegenedése révén egyes ellentétes kánonokban is rögzült. Ezért örömmel olvashatjuk a bővülő források között a *Szent Apostolok egyházi kánonjait* és az úgynevezett *Apostoli kánonokat*, mely utóbbi a Trullósi zsinat (692) óta hivatalosan is a bizánci egyház jogszabályává vált. (Ezzel a forrásközléssel még többet ismerhet meg a hazai Olvasó a bizánci egyház hatályos jogából. Erdő Péter alapvetően Pericls-Pierre Joannou 1962-ben, Grottaferratában megjelent szövegkiadását (*Les Canons des Synodes Particuliers* 8–53) követi, ám mint a magyar fordítás előzményét figyelembe veszi Berki Feriz 1946-ban publikált szövegét is, amely ritka kiadványként (*Kánonok könyve* I, 17–49) alig megvásárolható. Ugyanezen bizánci jogforrások közé tartoznak Kaiszareiai Nagy Szent Baszileiosz 85 kánonot tartalmazó kánoni levelei, melyeket szintén Erdő Péter fordított az 1983-ban megjelent *A kánpadókiai atyák (Ókeresztény írók* 6.) címet viselő kötetben. (253–288.) Az első kiadásból kimaradt I. és II. Carthagói (345–348, illetve 390), az I. Zaragozai (380), a Torinói (398) és az I. Toledói zsinat (400) kánonjai, valamint a Breviarium Hipponense (393/397) a bővített kiadásban kárpótolnak a korábbi egyenletlenségért.

Az ókeresztény egyház belső életének részletei iránt érdeklődő Olvasó a zsinatok rendelkezésein túl a korai pápai dekretálisokból, valamint egyes püspökök leveleiből értesülhet azokról a korjelenségekről, amelyekkel a hierarchiának — nem kis nehézségekkel küzdve — foglalkoznia kellett. Egyszersmind érzékelheti, hogy a kialakuló egyházi jogszabályok nem egy önálló rendszer legitimációját hivatottak igazolni, hanem az élet kü-

lönféle kihívásaira igyekeznek — koruk lehetőségei szerint — választ adni, miközben hűek maradnak a Krisztustól örökölt tanításhoz. Amint a szerző összegzésképp megállapítja: „Ezek jelentik a hidat az Újszövetség, illetve az apostoli atyák világa és működése, szervezeti formái és hitbeli felfogása tekintetében pontosabban ismert birodalmi egyház között. Tanúsodnak a hagyomány folytonosságáról, ugyanakkor megvilágítják annak sokrétű, árnyalatokban gazdag jelentését.” (127.) (*Szent István Társulat*, Budapest, 2018)

BAÁN ISTVÁN

PHILIP YANCEY: HOL VAN ISTEN, AMIKOR FÁJ?

Hiányterületen jelentkezik ez a könyv a mai magyar nyelvű, népszerű teológiai irodalomban. Nem mondhatjuk bőségesnek azon kiadványok számát, amelyek az emberi szenvedés és fájdalom problémáját keresztény elkötelezettséggel közelítik meg és bárki számára könnyen hozzáférhető. Az egyes szakterületek speciális publikációi mellett nagyon fontosak azok a könyvek, amelyek jól érthető nyelven, bárki számára olvashatóan ötvözik és kapcsolják össze az érintett diszciplínákat úgy, hogy azok harmóniát alkotva segítsék az élet két nagyon nehéz kérdésében tájékozódni kívánókat, a fájdalom és a szenvedés kutatásával és a szerzett tapasztalatok és ismeretek átadásával. Hiánypótló mű Philip Yancey könyve.

Általában két útvonalon szokás keresztény elkötelezettséggel megközelíteni a fájdalom és a szenvedés témáját. Az egyik a tisztán teológiai alapon történő elméleti magyarázatkeresés és szellemi útbaigazítás, ami a bibliai teológia és a dogmatika területén mozog. A másik pedig a kérdéskör pszichológiai/lelkigondozói meghatározottsággal induló megközelítése, amely ezen belül is erősen a pszichológiára épít. Esetbemutatók, elemzések és konklúziók lesznek módszerré ebben az esetben. Ez a könyv viszont mindezeket egy híddal kapcsolja össze, ami nem más, mint az istenkérdés vissza-visszatérő bekapcsolása a fájdalom és szenvedés konkrét példáinak bemutatásainál. Sohasem marad elméleti magasságban, de nem is fellelkezik bele csak a gyakorlati módszertanba.

Ebben a könyvében a kérdés lényegét úgy vállalja fel Yancey, hogy számára a kapcsolati tényező a legfontosabb az ember és a szenvedés párosában: a szenvedő ember és a társai, illetve a szenvedésben élő ember és Isten kapcsolata. A kapcsolatok segítségével közlekedik a szenvedésben élők körül. Ez a nyilvánvalóan koherens út nagyon gyorsan szimpatikussá válik az olvasó számára, mert ez a sokoldalúság nem szétaprózza a témát,

hanem a 20 fejezet egységesedik és összhangra talál egy fő kritérium alapján. Ez pedig nem más, mint az a tényező, hogy ha a már említett kapcsolatok építi és fejleszti egy tapasztalat, beszélgetés, vallomás vagy következtetés, akkor van helye és be is került a könyvbe, ha nem, akkor kimaradt. Látszik és érződik, hogy a közreadott elménekek sokszorosával rendelkezik Philip Yancey, de csak annyit szeretne közreadni, ami valóban lényeges, és semmivel sem többet. Nem terhelni akar, hanem elmélyíteni szeretne. Nem a szenvedő élethelyzet felnagyítására törekszik, hanem ennek a természetességét és a megélés jó gyakorlatát szeretné a középpontban tartani. Sohasem felejt el a gyógyulás útját.

Ezzel meg akarja nyerni az olvasót, hogy elhiggye és elfogadja, sohasem késő a szenvedés és fájdalom kérdésével foglalkoznia még preventív helyzetben, de ugyanígy legyen kedve elolvasni a könyvet annak is, akinek az életében aktuális valóság a szenvedés és a fájdalom, vele együtt a félelem és gyógyulás utáni vágy is. Mindkét esetben fennáll a témához való viszonyulásunk újragondolása, valóságos újratervezése. Gyakorló papoknak és beteglátogatóknak is érdemes elindulni a könyv kínálta zárandókúton. Egészen biztosan segíteni fog és frissíteni. Védelem is lehet ez a könyv azoknak, akik naponta benne élnek a fájdalom és a betegség, a félelem és elesettség kilátástalan valóságában. Philip Yancey könyvének legszembeütőbb jellemzője éppen ez: az elképzelt olvasóval szeretne egy közös zárandoklatra indulni a szenvedés és a fájdalom kérdésének vizsgálatában úgy, hogy állomásról-állomásra haladnak majd együtt. Ezért nem bátortalanodik el és nem ijed meg, aki kezébe veszi ezt a könyvet, és az egyedi példák megrázó, gyakran borzasztónak tűnő küzdelmeit ismeri meg sorra egymás után. Nem szenzációt épít fel ezekkel az esetekkel a szerző — annak ellenére, hogy professzionális újságíró és népszerű előadó —, és nem is szeretne túlzott emocionális hullámokat felvinni. Inkább azt az általános és minden emberre érvényes magatartást és hozzáállást szeretné megtanítani és terjeszteni, hogy az élet legnehezebb helyzeteiben is egyetlen hozzáállásunk uralkodjon, az emberi méltósággal történő hordozás. Igaz ez a betegekre és a környezetre, a családra és az egyházra egyaránt. A járható út társként, látogatóként vagy akár jó értelemben vett „vagasztalókként” is a méltóság fenntartása és megőrzése. Ebben segítséget nyújtani nemes küldetés minden keresztény számára ma is.

Nem lehet nem látni és nem megérezni azt az egyedien szuggesztív erőt, amivel közel hozza a fájdalmat a szerző az olvasóhoz oly módon, hogy nem megijeszt és elrettent azzal, ahogyan mélyen feltárja és be is mutatja több gyógyíthatatlan betegséggel

küzdő közeli ismerősének legkritikusabb életrajzát. A keresztény magazinokban és újságokban rengeteg cikket író Philip Yancey könnyedén és nagyon természetesen ír, szinte beszélget velünk és hallja az olvasás közben felébredő kérdéseinket. Igyekszik választ is adni ezekre. Nem tanító és oktató jelleggel ír, hanem együttérző, megértő bizalommal jön közel hozzánk, azzal az alapmeggyőződéssel, hogy a szenvedők szólaljanak meg és csak az őket segítő szó hangozzék fel előttünk. „Számukra a fájdalom nem elméleti kérdés, nem érveket sorakoztató teológiai játék, hanem kapcsolati probléma. Sok szenvedő szeretné szeretni az Istent, de nem látnak át könnyeiken. Úgy érzik, megbántották és becsapták őket. Sajnos az egyház vigasz helyett sokszor csak még több zavart kínál.” (10.) Mégis, amikor azt kutatja, hogy „Hogyan segít a hit?”, akkor éppen az egyházra utal: „Krisztus testének egyesített ereje tekintélyes erőforrás lehet a magányosok, a szenvedők, az elesettek oldalán. Olyan lehet, mint az evangéliumi fa, amely olyan nagyra nő, hogy a madarak fészket raknak az ágai közt.” (284.) Ezt fokozza tovább a fő kérdés kérdéssel történő megválaszolásával is. „Ha ma egyetlen mondatban kellene választ adnom a kérdésre, hogy »Hol van Isten, amikor fáj?«, egy kérdéssel felelnék: »Hol van az egyház, amikor fáj?« Mi vagyunk Isten válaszában frontvonala a szenvedő világ felé.” (uo.)

Az olvasó perspektívája kitágul és nagyon koncentráltan Krisztusra figyelhet a könyv záró fejezetében. „Ő eljött közénk. Fájdalmai voltak, vérezett, sírt és szenvedett. Osztozott a szenvedők kínjaiban, hogy örök méltóságot adjon nekik. Itt van velünk, és szolgál nekünk Szentlelke és testének tagjai által, akiket arra rendelt, hogy felemeljenek bennünket, és a test fejének kedvéért enyhítsenek szenvedésünkön.” (300.) Ez a megbízás mindaddig tart, amíg Krisztusnak egy másik munkája teljesen meg nem valósul. Meg lehet hallani és látni Pál apostol két nagy kérdését is: Halál, hol a te diadalmad? Halál, hol a te fullánkod? Sok kegyetlen és felfoghatatlan fájdalomnak csak akkor lesz igazán vége, amikor beteljesedik Isten ígérete.

Mit tesz még Isten? Mit tesz még Jézus? Miben fáradozik a Lélek? A könyv legvégén felel erre a szerző: „Várákodik és gyűjti a jó seregeit. Egy nap útnak indítja őket, és a világ még egy borzalmas pillanatra, utoljára átéli a szenvedést, mielőtt beköszönt a végső győzelem. Akkor Isten új, lenyűgöző világot teremt számunkra, ahol nem lesz többé fájdalom.” (300.) Minden zárandoklatnak egy fénypontja van. Istentől kapott életünk fájdalmainak és szenvedéseinek is egyetlen célpontja van, ami egyben az igazi fénypont is. Megérkezni oda, ahol majd a „Sebzett Sebész” Krisztus ránk tekint és elfogad minket.

Ezzel a reménnyel lehet reagálni a fájdalomra, és innen lehet erőt meríteni a vele való bírközéshez naponta. De leginkább szeretni és kíséрни azokat, akik betegségben, fájdalomban és szenvedésben élnek körülöttünk ma is. (Ford. Szabadi István; *Harmat Kiadó*, Budapest, 2018)

SZABÓ LAJOS

CSEKE ÁKOS: NEM HALHATSZ MEG

Vannak azok a könyvek, amelyeket nem illik, és nem lehet egy szuszra elolvasni, jóllehet terjedelmük megengedné. Ezek közé tartozik Cseke Ákos könyve is, amelyet ízlelgetni kell, mint a jó bort, időt hagyni, hogy kibontakozzék az a sajátos irodalmi ízvilág, amelyben a mű világa a szerző világképének analogonjaként jelenik meg. Így juthatunk el a szerző nem túlhangsúlyozott és nem tolakodó, csak a világirodalomból kiválasztott művek révén felszejlő üzenetéhez, amely a fülszöveg szerint azokhoz a szerelmesekhez szól, akik elveszítették azt, akit szerettek. A *Nem halhatsz meg* mind témájában, mind célközönségében több ennél. Horizontja messze túlnyúlik a másik halálán, túl a saját halálon, és egyáltalán, a halál univerzális témáján. Bár a halálé, a veszteségé a főszerep, teljessé a mű csak a vele szorosan összetartozó szeretet, hit és remény kérdései által válik. Érzékeny témákról olvassunk, egy érzékeny tollú szerzőtől.

„Meg fogok halni. Meg fogsz halni. Meg fog halni. Nem ragozom tovább. Elképzelhetetlen” (5.) — olvashatjuk a kezdő sorokat, amelyek ridegnek ható, egyszerű tárgyilagosságukkal megborzongatják az embert. E sorok egy olyan műbe vezetnek minket a halál témáján keresztül, amelyben az elképzelhetetlen, felfoghatatlan események elképzelhetőkké, felfoghatókká válnak; ám ezen útra csak Barthes sommás figyelmeztetését szem előtt tartva vállalkozzunk, miszerint „nekünk, nyugati embereknek, az, ami rejtejt, igazabb, mint az, ami látható”. (88.) Csekét azok a tapasztalatok, érzések, belátások foglalkoztatják, amelyekben az ember — akár a szeretett lény elvesztésén keresztül — önmagát ismeri fel. Ezért azokat a „szerteágazó, egymással sokszor ellentétes, összeegyeztethetetlen igazságokat keres[i], amelyeket a tanatológia, a pszichológia, a metafizika, a szociológia vagy az irodalomtudomány és az ennek a gondolkodásmódnak megfelelő, civilizált, hivatalos énünk alaptalannak, koholtaknak, valótlanak (...) hisz, hirdet és nevez”. (80.)

A „nem halhatsz meg” egyszerre fejez ki tiltást, kétségbeesést és a másik halálának hihetetlen voltát. Esztelenül visszahívjuk azt, aki elment, dacolva azzal, amit tudunk, hogy a halál kérlelhe-

tetlenül lezár egy életet. De valódi szeretet-e az el nem engedő hűség? Nem lehet, hogy — ha a halálról van szó — a hűtlenség jobban megfelel a szeretet fogalmának? — teszi fel a kérdést Derrida nyomán Cseke. A boethiusi értelmezés szerint Orpheusz éppen szerelméhez való hűsége folytán vesztette el azt, akit szeretett. A tiltás ellenére való visszafordulás ugyan a hűség jelének tűnik, ám valójában a szeretett nőhöz, az isteni törvényhez és az önmagához való hűtlenség bizonyítéka. Elveszíteni a józan eszünket, nemet mondani az ész törvényére — ahogy azt Orpheusz tette — a szeretet esztelensége. Megpróbálni visszahozni, visszahívni a kedvest a halálból, és ezzel nemet mondani a halálra, esztelenség. S bár hosszú életű az a remény — amelyről Cseke ír, s amely oly emberi —, hogy a halál nem valóság, hogy szerettünk visszatér hozzánk, végül az élők mégis győzelmet aratnak a holtak felett. Élet és halál, szerelem és elválás közel állnak egymáshoz — mondja Cseke —, mindkét véglet ugyanazon kihívás elé állít bennünket: a birtokolhatatlanság rémülete és az elmondhatatlan bírvágy közti egyensúlyozás feladata elé.

A szeretetről való beszéd — a könyv egyik legszébb részeként — a keresztény felfogást képviselő, s némiképp bemutató passzusokban, fejezetekben kulminálódik. „A szeretet az evangéliumok szerint »ugrás«, »átmenet« az életből a halálba és a halálból az életbe” (226.) — írja Cseke, aki végső soron ezen összefüggéssel foglalkozik. Az élet és a halál közötti mozgás (visszahívás, utána rohanás) sem kevésbé valóságos vagy épp hihetetlen, mint az evangéliumok történetei. Cseke olyan eseményekről, reményekről, belátásokról gondolkodik, amelyek nem fejezhető ki pusztán az ész szavaival, nem válnak megmagyarázhatóvá még a teológus erőfeszítései révén sem. Kurt Flascht az evangéliumi „mesével” szembeni fenntartásai a kereszténységgel való leszámolásra indították, a katolikus teológus Hans Urs von Balthasar gondolatmenetében viszont az esemény hihetlensége éppen annak isteni voltát tanúsítja — jegyzi meg a feltámadás problematikáját elemezve Cseke. Hiába a teológus felkészültsége, a tudományos alaposág és módszer nem elegendő a feltámadás misztériumának megmagyarázásához, megértéséhez. Cseke szerint épp e megértés lehetetlenségéről és szűkítettségéről van szó Dante, Füst Milán, Shakespeare és Blanchot műveiben is. Némely tapasztalatunk, belátásunk csak az esztelen, vak hit által értelmezhető számunkra. A teológus erőfeszítése is azt tanúsítja, hogy „a mese, a mítosz, a legenda, a rege az egyedüli nyelv, melyen mindez megsejthető, remélhető, tudható és elmondható (...). Hogy az igazi feladat nem a magyarázat, a kommentár, az elemzés, a megragadás, a kimutatás, hanem a mesélés, az elengedés, a ráhagyat-

kozás maga (...)” (296.) Ám e ráhagyatkozásból is kihallható a túlélő, a hátrahagyott hangja, mellyel kedvesét hívja. A hívás Cseke szerint „a fohász művészete (...)”, ha a fohász keresztény értelemben nem más, mint a látásra, az újramegpillantásra vonatkozó izzó vágy és akarat, az az indíttatás vagy belső üzöttség, hogy megint magunk előtt lássuk azt, aki már nincs velünk”. (331.) Már a szóra nyílás is fohász, idézi Beckett-et, aki „imádságnak” nevezte a művészetet, „amelyben (...) minden művész a saját műve által (...) papként hirdeti: »Uram, irgalmazz!«, műve befogadja pedig a hívók közösségéhez hasonlóan mondja: »Krisztus, kegyelmezz!«”. (340.) A szeretet-nyelv egyik legkiválóbb megszólaltatója a művészet, amelynek kérdései nem bizonyíthatók, nem cáfolhatók — s e könyv ezt szemlélteti.

A *Nem halhatás meg* nem a halál könyve, hanem az életé. Történetei különböző élethelyzetekre reflektálnak, olyan belátásokra és tapasztalatokra, amelyek aligha ismeretlenek az olvasó előtt. Szerzője nem csupán a világirodalom, hanem az egyetemes művészet valamennyi területén otthonosan mozog, és saját fordításában idézi többek közt Beckett leveleit és kispózái írásait, Ágoston, Eckhart, Tertullianus, Ficino értekezését, Kafka naplófeljegyzéseit. Széles perspektívájú, páratlan anyaggazdagságú kötetről van szó, amelynek szellemi energiája vezet és gondolkodásra hív. (*Kortárs*, Budapest, 2018)

GOMBOR LILI

NÉMETH PÉTER MIKOLA: SZEMÉLYESSÉG A SZEMÉLYTELENSÉGBEN Párbeszélgetéseim könyve

Napjainkban olyannyira elterjedt a lelketlen beszélgetések, semmitmondó interjúk készítésének és lejegyzésének szokása, hogy talán nincs is olyan olvasó, aki egy „beszélgetős könyvet” mindennemű kétely nélkül venne a kezébe. Németh Péter Mikola, a többkötetes költő, esszéíró, performer, szerkesztő, rendező neve persze garanciaként szolgálhat a minőségre, ám amennyiben az olvasó évekkal ez előtt nem tudott a Madách-rádió frekvenciájára hangolni, netán a Madách-televízió műsorai is elkerülték a figyelmét, kétkedve forgathatja kezei közt a terjedelmes *Személyesség a személytelenségben* című könyvet. Mindaddig a pillanatig, amíg az első sorok, mondatok, oldalak, párbeszéddek ki nem váltják az egyedülálló érzést: bárcsak soha ne érne véget ez a magával ragadó kérdezz-felelek elmélkedés.

A könyv írója és szerkesztője 1992-től kezdődően válogatta össze a Madách-rádióban és televízióban elhangzott beszélgetéseit, interjúit, valamint egyedüli és többszereplős elmélkedéseit, néhány versét, kiegészítve fotókkal, képeslapok-

kal, egyéb illusztrációkkal — létrehozva ezzel egy igen művészi egyveleget. A központi gondolat minden szöveg esetében aköré szerveződött, hogy miként maradhatunk emberek egy olyan korban, amelyben a mennyiségi mutatók előrébbvalónak számítanak az emberi minőségénél. Az ezredforduló előtt született beszélgetések a globalizáció fenyegetése mellett veszik számba azt, hogy mit jelent magyarnak lenni, mit jelent hinni, mit jelent embernek lenni, és hogyan kell embernek maradni, hogyan kell megőrizni a múltunkat. A fejezetek közül legkoncentráltabban a *Vigyázat, humanisták* című foglalkozik ezekkel a problémákkal, és igazán érdekes a humán területek képviselői mellett például egy biológus professzor némiképp borúlátó véleményét megismerni. Ami azonban összességében jellemző a dialógusokra, az nem más, mint hogy mindegyik végtelenül személyes: Dániel Kornél festőművész beszél a zsidó múltról, amely egyben saját múltja is, Domin Károly építőművész kiváltképp érdekes gondolatait osztja meg az olvasóval az építészetéről, Cservenák Péter váci lokálpatrióta tárgymentésének „szenvedélyébe” enged bepillantást — hogy csak néhányat említsek.

A nagy várakozással övezett ezredforduló óta eltelt közel húsz év, a múltban megfogalmazott problémák azonban fájóan aktuálisnak bizonyulnak ma is. Illyés Kinga színművésznő azt a kérdést tette fel, „hogya az ember saját magát nem ismeri igazán mélyen, akkor miért is tenné lelkiismeretesen a dolgát a világban?”, míg Bokros Levente atya abbéli aggodását fejezte ki, hogy az ember nem ismeri fel az élet ajándékait, és a múlt vagy a jövő miatti szorongása okán nem képes a jelenben élni. Elkészerítő belátni, hogy azóta sem ismertük meg saját magunkat, nem tanultunk meg a jelenben élni, sőt mindezidáig még Istenhez sem tértünk vissza — hiába fejezték ki reménykedésüket az egyházi beszélgetőtársak.

Amint a számtalan közös elmélkedésben elmélyedve igyekszünk megérteni azt a fajta magatartásmódot, amelyet az ezredfordulóhoz közeledve művészek, gondolkodók képviseltek, érdemes figyelemmel kísérni a múlt, jelen, jövő problematikáját is. A könyvben szereplő beszélgetések úgy koncentrálnak az egyes évekre — az akkori jelenre —, hogy közben a jövő lehetséges módjait veszik számításba, s ezzel egyidőben nem feledik el a múlt eseményeit sem. Az olvasó nem csupán a 2000-es évek előtti időszakról kap emlékeket, de a személyes beszélgetések révén újra átélheti, más nézőpontból szemlélheti mindazokat a történelmi eseményeket, amelyek talán a saját életére már nem is voltak hatással — mindössze a történelemkönyvekből lehetnek ismerősek. S az időbeli kiterjedés természetesen magával hozza a térbeli dimenzió növekedését is, de mindvégig koncentráltan a magyar sorsot szem előtt tartva.

Ennél a művészi alkotásnál nem lehet megfedkezni arról a különleges személyről, aki önmagát szövegeiben dőlt betűvel feltüntetve igyekezett a humánus gondolatokat az utókorra hagyni, írásos formában „életre menteni”. Több száz oldalon keresztül Németh Péter Mikola mégis-moralja nyilatkozik meg az olvasó számára, ám az utolsó, 2017-ben keletkezett *Én-időben* című írásban azt olvashatjuk: „talán nem hiába írtam és szerkesztettem meg... a Párbeszélgetéseim Könyvét...” — mintha már ő maga is kevésbé lenne bizakodó. A pozitív hangvétel megingása már korábban is érezeti hatását: az ezredforduló után keletkezett szövegekben olykor a kételey erősebben sugárzik a dőlt betűk mögül.

Az *Epilógus* zárásaként Az *Úr imája 2000-ben* című verset olvashatjuk, amely így kezdődik: „Mi Atyánk, aki ma nem velünk / aki ma nem velem...” — a költő társul Babits és Pilinszky gondolatához az Istenről, aki elhagyta a világot. Ugyanakkor nem lehet elfelejteni, hogy ezek a verssorok egy imába foglaltattak, s az ima címzettje mindig a felsőbb hatalom, elmondása pedig nem más, mint maga a remény. (*Hungarvox*, Budapest, 2018)

BONIVÁRT ÁGNES

FARKAS JUDIT: A TITOKZATOS ÁRAMLÁS ÖRÖKÖSE Beszélgetés Csernák Árpáddal

Feltehetően Farkas Judit ötlete volt a Csernák Árpád életéről való „beszélgetés” könyvbe foglalása. A szövegből kitetszik, az 1943-ban született Csernák Árpád élete sikerekben, fordulatokban gazdag élet. Várkonyi Zoltán osztályában elvégezte a Színház- és Filmművészeti Főiskolát, atletizált, lovagolt, versenyszerűen vívott. Két évig egy színpadon játszott Budapesten a Nemzeti Színházban Bihari Józseffel, Kálmán Györggyel, Kállai Ferencsel, Básti Lajossal. Szabad idejében a parkokban lerajzolt mindenkit, „aki hajlandó volt egy sörért modellt ülni”. 1966 és 2005 között tagja volt a Debreceni Csokonai Színháznak, a szegedi és a pécsi Nemzeti Színháznak, majdnem harminc évig (kisebbségi megszokásokkal) a kaposvári Csiky Gergely Színháznak, játszott Békéscsabán, Kecskeméten, a József Attila Színházban. 1967 óta jelennek meg írásai folyóiratokban, antológiákban, tizennégy kötet novellát, regényt, verset, naplóregényt, rövidprózát publikált. 2002 augusztusában megalapította és azóta szerkeszti a *Búvópatak* című „polgári, kulturális és társadalmi” folyóiratot. Ugyanakkor a beszélgető könyvben többször utal „szorongásaira”, „befelé élésére”, „ostoba, korlátozott, cezaromániás igazgatókkal” és felkészületlen rendezőkkel volt konfliktusaira, utal „vergődésekre”, a „nem tudok semmit sem az életről, sem a szakmáról” első rá-

döbbenésére. Személyiségjegyeiből következően azonban nem vállalja a belső folyamatok mérlegelését, a visszanező-meditáló gondolkodást. Megmarad a tények ítéletszerű felidézésénél. A „befelé forduló ember”, amint mondta magáról, szemérmes, ha ez a szó ebben az összefüggésben nem blaszfémia. Pedig az ilyen beszélgetésekből kikerekedő én-elemzés, önfeltárás, a döntéseket meghatározó gondolatmenetek összefoglalása akár még általános érvényű is lehetne! Valamilyen szintézise a *Két év. Egy kaposvári színész naplójából 1977–1979* és a *Kések a párna alatt* című regényében szavakba foglalt egyedi emberi sorsnak.

Mennyi minden maradt így a kijelentés, közlés, abbahagyott gondolat állapotában! Pedig milyen érdekes lenne többet olvasni a színházról, a színházszettről, arról, miként „bontja le” a művész önmagát, miként hoz létre „új személyiséget”, hogyan vesz részt ebben a folyamatban a rendező, hogyan vesznek részt a kollégák, a díszlet- és jelmeztervező, de még a „műszak” is. Milyen érdekes lenne olvasni arról, hogyan valósult meg az „önlebontás” a *Vízkeresztben*, Witkiewicz darabjában, *Az anyában*, a *Téli regében*, a *Marat/Sade*-ban. Hogyan alakult a legendás Csiky Gergely Színház élete, a műhelyarculatának ismeretében, hogy a belső folyamatról semmit nem tudók autókavánjai minden este elindultak Budapestről, a Dunántúl nagy városaiból és kis településeiről, de még az Alföldről is.

A beszélgető könyv középpontjában azonban nem a színészsors van önmagában. Villanásnyira megjelenik a képzőművészet. Kicsit bővebben az író-költő. Vezető szöveget azonban a magyar történelem, kitüntetetten az 1956-os forradalom, a családja: Gera Katalin szobrászművész felesége és két fiuk: Máté és Bálint jelenti, és a mindannyiukat a munkában is összefogó *Búvópatak* című folyóirat szerkesztése.

Csernák Árpád felvillantja a „porrá zúzott „szülővárosát”, Budapestet, az óvóhelyet, „a pusztulás rémképeit”, az 1950-es éveket, „a szorongást, a félelmet”. 1956 emléke, „csodálatos kezdeti” reményei, az utána kezdődő megtorlás vissza-visszatérő gondolata most, amikor „egyre többen mellüket döngetve hirdetik”, „milyen hazafiak és forradalmárok” voltak. Ő maga elcsendesedik az évfordulókon. Barangol egy keveset a városban és környékén. Igyekszik megőrizni emberségét, a csak rá tartozó hazaszeretetet. Ha valahová hívják, elmegy verset mondani vagy ünnepi beszédet tartani. Kétszer azonban vállalta a nyilvánosságot. 1990. március 15-én, az ellenzéki pártok egybehangzó kérésére ünnepi beszédet mondott Kossuth Lajos szobránál és elmondta Utassy József *Zúg március* című versét. És 2006. szeptember 17-én, amikor bejelentette a rendőrségen, hogy folyamatos tüntetés kezdődik a kormány távozásá érdekében. Amíg a naponként megismétlődő tömeggyűlésen

volt, felesége, Gera Katalin és fia, Csernák Máté szobrászművészek a *Szabadság anyagala* című szobron dolgoztak a műteremlakásban.

Az élet-émlékeket feleségének, Gera Katalinnak a folyamatos jelenléte tartja egyben. A 124 lapos könyvben a 43. oldalon tűnik fel, a 44-en az esküvőt és a színesbarátokkal csendes esti zenehallgatás-ünnepet idézi fel. A 47. lapon az olvasható, hogy az 1968. április 6-án megszületett Mátét „ezerszer fontosabb megemlíteni”, mint a színházi szerepeket és az azon a napon a Tiszatájban megjelent két versét. Az 52. oldalon arról beszél, világra jött Bálint. „Arról — mondja Farkas Juditnak — (...), milyen apának lenni”, milyenek a fiai, „milyen embereké érték, milyen testvéri viszony van köztük, milyen a viszonyuk (...) szüleikkel, erről nem lehet, nem elég és nem is érdemes néhány mondatot mondani.”

A Búvópatak című folyóiratot a történelem alakulása, a politikai helyzetre adandó válasz szándéka és a család közös vállalása teremtette meg. A 2002-es országgyűlési választások után Csernák Árpád egy lapteranggal jelent meg a helyi polgári körök gyűlésén, ahol előadta ötletét. Az egygyűltekek közül többen felajánlották a költségekre nyugdíjukat, fizetésük egy részét. Csernák Bálint megtervezte a folyóirat arculatát, Gera Katalin és két fiuk részt vettek a képzőművészeti alkotások begyűjtésében, a lap technikai előállításában, és ettől a naptól kezdve mind a mai napig a lap főszerkesztője Farkas Judit. „(...) naponta érzem — teszi hozzá Csernák Árpád —, hogy Isten közreműködése itt is nélkülözhetetlen, végső soron itt is diktál, csak nem azt, hogy mit írjak, hanem azt, hogyan szerkesztődjön a lap.” (*Hungarovox*, Budapest, 2018)

SIPOS LAJOS

RUZSA GYÖRGY: SZŰZ MÁRIA-ÁBRÁZOLÁSOK OROSZ IKONOKON

Ruzsa György, az ELTE művészettörténész professzora, nemzetközi hírű bizantinológus új könyve jelentős, hiánypótló munka. Bár az utóbbi években több könyv is megjelent magyarul az ikonokról, vagyis a keleti kereszténység szentképeiről, kevés részletes és mélyreható kiadvánnyal találkozunk. A szerzőt bizonyára sokan ismerik. A Vigília idősebb olvasói talán még emlékeznek Magyar Mózesről, a Kijevi Barlangkolostor magyar származású szentjéről mintegy fél évszázaddal ezelőtt megjelent tanulmányára (1974/7). Híressé vált Novgorodról szóló könyve, mely Németországban is megjelent, továbbá két ikonlexikona (2012, 2014) és nem utolsósorban *Görög és orosz ikonok* című kötete (1997).

A 2019-ben a budapesti pálos Sziklatemplom Fogadóközpontja által kiadott új kötet jól kapcsolódik a Sziklatemplomban 2014 óta nagy érdeklődéssel kísért Orosz Ikon-kiállításához. Már a kötet bevezetője is fokozott figyelmet érdemel, mivel a legrégebbi Szűz Mária-ikonokról szól — a római Pantheon 609. évi Istenszülő ikonjáról, a római San Francesca Romana templom híres 7. századi ikonjáról, a római Santa Maria in Trastevere tituláris ikonjáról és az alexandriai iskola 7. század eleji ikonjáról a sínai Szent Katalin templomban —, továbbá ezek hagyományteremtő erejéről a középkori művészetben. Sok ismeretlen adatot és meglepetést tartalmaz Esterházy Pál hercegnek (1635–1717) egy novgorodi Szűz Mária-ikonról szóló írásának elemzése. Figyelemre méltó, hogy már a 17. század végén szép méltatást olvashatunk magyar nyelven egy 12. (vagy 13.) századi orosz ikonról.

A szerző külön fejezetet szentel Jevgenyij Nyikolajevics Pogozsevnek (írói nevén Poszeljanyin, 1870–1931), a Szűz Mária-ikonok egyik legnagyobb kutatójának. Műveiről részletes bibliográfiát is közöl. E nagy kutató életrajzát ismertetve Ruzsa professzor elbeszéli azt a történetet, mely szerint Jevgenyij Nyikolajevics Pogozsev fiatal korában felkereste Szent Amvroszjij Optyinszkij bölcs szerzetest, akinek személyisége egyébként jelentősen inspirálta Dosztojevszkijt a *Karamazov testvérek* megírásakor Zoszima sztarec alakjának megformálásában. A bölcs szerzetes azt tanácsolta, hogy először végezze el az egetemet, és azután „írjon a hit, az egyház és a nép védelmében”. Így született meg az Istenanya-ikonokat bemutató nyolcszáz oldalas könyve. Ebben a művében a Szűz Mária-ikonokat ünnepek szerint elrendezve tárgyalja, elemzi a különböző ikonográfiai típusokat és az ikonokhoz kapcsolódó csodákat és különleges legendákat. A kommunisták hisztérikus vallás- és egyházellenes kampánya következtében 1930. december 26-án koholt vádak alapján letartóztatták, ügyét bíróságon kívüli tárgyalásra utalták, és 1931. február 13-án kivégezték.

Ruzsa professzor könyvének második részében hatvankét ikon elemzését olvashatjuk. Foglalkozik az ezüst ikonborítókkal is, és megemlíti, hogy bár ezek elsősorban orosz régióban voltak a leggyakoribbak, néha katolikus kegyképeken is megtalálhatjuk őket. Ilyen az esztergomi Bakócz-kápolna kegyképeének ezüst borítója, amely Erőss Ádám megrendelésére készült, aki 1732 és 1761 között az esztergomi vár parancsnoka volt.

S végül a Függelékben, *Szubjektív önéletrajz* címen, a szerző bepillantást enged a több évtizedes kutatásának néhány élményébe. (*Sziklatemplom Pálos Fogadóközpont*, Budapest, 2019)

PROKOPP MÁRIA

SOMMAIRE*Le Jésus historique*

IMRE KOCSIS:	L'arrière-plan culturel et religieux de l'activité de Jésus
LEVENTE BALÁZS	
MARTOS:	La langue et le langage de Jésus dans la tradition biblique
GYÖNGYI VARGA:	Les relations humaines de Jésus de Nazareth
GYÖRGYI SZATMÁRI:	Le corps du Verbe — le verbe du corps
■	Poèmes de Mari Falcsik, János Gécz, Anikó Juhász et Imre Wirth
FIDELIS NYÚL M. SSND:	Mon désir pour la mission
■	Entretien avec Frédéric Manns

INHALT*Der historische Jesus*

IMRE KOCSIS:	Kultureller und religiöser Hintergrund der Tätigkeit Jesu
LEVENTE BALÁZS	
MARTOS:	Sprache und Ausdrucksweise Jesu in der Tradition der Evangelien
GYÖNGYI VARGA:	Die menschlichen Beziehungen von Jesus von Nazareth
GYÖRGYI SZATMÁRI:	Das Fleisch des Wortes — Das Wort des Leibes
■	Gedichte von Mari Falcsik, János Gécz, Anikó Juhász und Imre Wirth
FIDELIS NYÚL M. SSND:	Meine Sehnsucht nach Mission
■	Gespräch mit Frédéric Manns

CONTENTS*The Historical Jesus*

IMRE KOCSIS:	Cultural and Religious Background of the Activity of Jesus
LEVENTE BALÁZS	The Language and the Manner of Expression of Jesus in the Gospel Tradition
MARTOS:	
GYÖNGYI VARGA:	The Human Relations of Jesus of Nazareth
GYÖRGYI SZATMÁRI:	The Body of the Word — The Word of the Body
■	Poems by Mari Falcsik, János Gécz, Anikó Juhász and Imre Wirth
FIDELIS NYÚL M. SSND:	My Yearning for Mission
■	Interview with Frédéric Manns

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Felelős szerkesztő: PUSKÁS ATTILA Főszerkesztő-helyettes: GÖRFÖL TIBOR

Szerkesztők: BENDE JÓZSEF, DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG, LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS, VÖRÖS ISTVÁN

Szerkesztőbizottság: HAFNER ZOLTÁN, HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, KISS SZEMÁN RÓBERT, POMOGÁTS BÉLA, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár és tördelő: NÉMETH ILONA Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024;

Nyomdai munkák: Séd Könyvkiadói Kereskedelmi és Nyomdaipari Kft., Ügyvezető igazgató: Dránovits István

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: 1052 Budapest, Piarista köz. 1. Telefon: 317-7246; 486-4443. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 48.

Internet cím: <http://www.vigilia.hu>; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala.

Terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletág, a Magyar Lapterjesztő Zrt. és alternatív terjesztők.

A Magyar Posta Zrt. postacíme: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármelyik postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt. fenti elérhetőségein.

A Vigília csekkszámja száma: OTP V. ker. 11707024-20373432. Előfizetési díj: egy évre 6.000,- Ft, fél évre 3.000,- Ft, negyed évre 1.500,- Ft. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: EU országok: 6.000,- Ft/év + postaköltség, tengerentúli országok: 100,- USD, illetve ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10-14 ÓRA
KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA

Alapítvány
a Közjóért

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Ára: 600 Ft

VIGILIA

SZEMLE

- Könyvek között. Adamik Tamás: Latin irodalom a Karoling-korban (8–9. század) – A keresztény Európa megerősödése

TARJÁN TAMÁS
FECSCKE CSABA
SZÁZ PÁL
DOM SAMUEL

Éltesse megírt Istene. Írások költőkről
Kiűzetés. Válogatott és új versek
Fűje sarjad mezőknek. Phytolegendárium
Mint emésztő tűz. Egy szerzetes gondolatai az irgalmasság gyakorlatáról
Domonkos szentek és szent helyek

-

MIZERA TAMÁS
– NAGY ANDOR –
VERÓK ATTILA (SZERK.)

A könyvkiadó egri Líceum.
Történet és kiadványjegyzék I–II.

A SZEMLÉKET ÍRTÁK

Bozók Ferenc, Bucsics Katalin, Forgács Hajnalka,
Görföl Tibor, Pataky Adrienn,
Rónay László és Szabó P. Katalin

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- Zarándokúton
- A Nyugat alkonya?
- Bacsó Béla, Csejtei Dezső,
Hargittay Emil, Jankovics József,
Mezei Balázs és Papp Miklós tanulmánya
- Báthori Csaba, Falcsik Mari,
Halmi Tamás, Iancu Laura,
Méhes Károly és Vörös István írása

nka

Nemzeti Kulturális Alap

9 770042 602005